

HODULA MÁTÉ

Büntetőjogi Tanszék

Témavezető: dr. Ambrus István habil. egyetemi docens

DOI: <https://doi.org/10.56966/2024.9.Hodula>

A TÁRSADALOMRA VESZÉLYESSÉG TUDATA ÉS AZ “IGNORANTIA IURIS NON EXCUSAT” ELVE

Ignorantia non excusata - Tradicionális elvek modern környezetben

*Ignorantia non excusata*¹ – azaz a jog nemtudása nem mentesít, amint az már a római jogban is megjelent alapelv tartja². Zlinszky János példájában, aki a hatósági személyt úgy sérti meg, hogy a hatósági mivoltáról nincs tájékoztatva, nem vétkezik (*ignorantia facti excusata*), azonban a hatósági személyt megsértő nem hivatkozhat arra, hogy nem volt tudomása a hatósági személy védett voltáról, sem arra, hogy nem tudta cselekményének törvényi szankcionálását.³ Az azóta eltelt évszázadokban ezen alapelv lényege kevés változáson ment keresztül, ugyanakkor a jogszabályok – így a büntetőszabályok is – sokszorosan komplexebbé váltak.

A jogrendszer ismeretének elvárhatósága sokoldalú vizsgálatot igényel, jelen esszé csupán a büntetőjogon belül, a társadalomra veszélyesség tudatán keresztül elemzi a kérdést, figyelemmel az interdiszciplináris tényállásokra és a normakitöltő szabályok egyre összetettebbé válására. A keretdiszpozíciós tényállások valamilyen Btk-n kívüli szabályra utalnak, ami lehet hazai jogszabály vagy akár közösségi vagy nemzetközi jogforrás is.

A témakör akadémiai vizsgálata kiemelkedő az angolszász jogrendszerekben. Ahogy Jeremy Hall rámutatott, az esetjogi megközelítés alapján – a *desuetudo* eseteit nem figyelembe véve – ismertek esetek, amelyek során ősi jogforrásokra hivatkozott az ügyészség.⁴

Ezeket túl a jogirodalom meghatározó ún. „blankettáris” diszpozíciókat is, melyeknél önmagában a normakitöltő szabályok megsértése egyenesen befejezett stádium miatti felelősségre vonást tesz lehetővé.⁵ A Btk-n belül számos ilyen tényállás kapcsán merül fel a

¹ Zlinszky János monográfiájában „*ignorantia iuris cuique nocet: a jog nem tudása árt annak, aki nem tudja a jogszabályt.*” Zlinszky, 1991. 38. o.

² Ugyan kötelmi jogi megközelítéssel, de Paulus releváns megfogalmazása szerint „*Regula est iuris quidem ignorantiam cuique nocere*”, Paul. 22,6,9, pr., idézi: Földi – Hamza, 2013. 479. o.

³ Zlinszky, 1991. 38. o.

⁴ Hall, 1957. 35. o.

⁵ A hivatkozott definíció szerzője, Ambrus István az eredeti idézetben a szabálysértési normák elemzése kapcsán definiálta így a blankettáris diszpozíciókat, de pontos megfogalmazása miatt jelen kutatásban is használom. Ambrus, 2022. 34. o.

kerettényállás blankettáris jellege, így pl. a 410. § (1) bekezdése szerinti bennfentes kereskedelem, ami a piaci visszaélésekről (piaci visszaélésekről szóló rendelet), valamint a 2003/6/EK európai parlamenti és tanácsi irányelv és a 2003/124/EK, a 2003/125/EK és a 2004/72/EK bizottsági irányelv hatályon kívül helyezéséről szóló Európai Parlament és a Tanács 596/2014/EU Rendelete 8. cikke szerinti magatartás büntetőjogi szankciója [figyelemmel a 7. bekezdésre valamint a 414. § (1) bekezdés szerinti értelmező rendelkezésekre].

Ezek a normakitöltő szabályok a jogrendszer kiemelten komplex részét képezik. Kérdés, hogy ezek némelyik előírásának nem ismerete miként értelmezhető a társadalomra veszélyesség tudatának vizsgálatán belül.

A normakitöltő szabályok komplexitása azonban a közelmúltban – a rohamos technikai fejlődésnek köszönhetően – jelentős változáson ment keresztül. Pl. a 2008-as gazdasági válságot követő a hitelintézetekre vonatkozó szabályozás következtében az Egyesült Államok szövetségi jogrendszerében 15.000 oldalt is meghaladja⁶, míg az Egyesült Királyság hitelintézeti szabályozását 720.000 szóra becsülik.⁷

Eklatáns példa a Btk. 396. § (1) bekezdés a) pont szerinti szerinti költségvetési csalás atipikus esetköre. A tipikus történeti tényállások az ország területére az Európai Unióba kívülről belépő utasok nem kereskedelmi célú termékeinek behozatalát jelentik, amennyiben az beleütközik az utasok személyi poggyászában importált termékek általános forgalmi adó és jövedéki adó mentességéről szóló 2008. évi LXVIII. törvény 5. § (1)-(2) bekezdéseiben foglalt adómentességi értékhatárba, azaz 300 eurót, illetve légiutasok esetén 430 eurót meghaladó poggyászt hoz be valaki az ország területére. Ez ugyan a nem kereskedelmi célú behozatal kapcsán egyes termékek – pl. az utasforgalmi törvény 7. §-ában foglaltaknak megfelelően a dohánytermékek és különféle alkoholok – esetén közismert, de a valamennyi termékre kiterjedő értékhatári korlát kevesebb utazó számára evidens. Amennyiben pl. egy utas a harmadik ország területéről érkezve akként nyilatkozik, hogy nincs vámfizetési kötelezettség szerinti termék nála (vagy egy légiutas ráutaló magatartással pl. átsétál a „zöldfolyosón”), úgy magatartása szándékosnak tekintendő, nem hivatkozhat a jogszabályok nem ismeretére. E körben szükséges kiemelni, hogy a Btk. 462. § (3) bekezdése értelmében csak az ötszázezer forintot meghaladó vagyoni hátrány valósít meg bűncselekményt. A vámtarifákban való elmélyülés nélkül is belátható, hogy ugyan nem gyakori, de harmadik országból különféle luxustermékeket (pl. designer ruhákat, táskákat, ékszereket) óvatlanul behozó személy ekként válik a költségvetési csalás elkövetőjévé. Erre (a dolgozat írásakor) recens példa Arnold Schwarzenegger kaliforniai kormányzó esete, aki a müncheni reptéren lépett be a Közösség területére, hogy egy jótékonyági eseményen értékesítse karóráját – a müncheni reptéren azonban a fentieknek megfelelően elmulasztotta megfizetni a vámot, így a német hatóságok büntetőeljárást indítottak ellene⁸. A hazai szabályozásra visszatérve, a Btk. 462. § (3) szerinti ötszázezer forintos

⁶ HetiVálasz podcast 168. epizód: *Mi van a bankcsődök mögött? Meddig tart az infláció?* Szabó László közgazdász (HOLD Alapkezelő) válaszol, elérhető: https://open.spotify.com/episode/7oeDPJq6ZWrcWitd3LIZhk?si=pp0ER-bVRpaPKFlx7Y0CLQ&fbclid=IwAR0Xq3znol8uw1xjSJeBFxSNmDncKTF8_WuKGjfUxs119xUj2zDQHA3cVo&nd=1, 15:00 utolsó letöltés: 2024. 06. 30.

⁷ Amadjarif et al, 2021. 1.

⁸ The New York Times, 2024.

értékhatárt ugyan a legtöbb utas nem lépi át, attól még elkövetik a Szabstv. 209. § szerinti vámszabálysértést, és a tényállás kísérlete és gondatlan elkövetése is büntetést von maga után.

A tudati oldal – ténykérdés vagy jogkérdés?

Elsőként szükséges kiemelni, hogy az elkövető tudattartama egyaránt megjelenik tény- és jogkérdésként. A kettő közötti különbség pedig egyértelműen gyakorlati jelentőséggel jár. Ennek eklatáns megjelenése a felülvizsgálati indítványok tartama, tekintettel arra, hogy a Be. 650. § (2) bekezdése alapján a jogerősen megállapított tényállás nem támadható, így az erre vonatkozó indítvány elutasításának van helye a 656. § (2) bekezdés a) pontja alapján. Az elkövető tudattartalma és az ebből a bűnösségre levont következtetések elhatárolását a bírói gyakorlat is elismeri, azonban a pontos határok már nem egyértelműek.

Egyrészt irányadó a BH2005. 167. számon közzétett határozat I. elvi megállapítása, amely szerint *„az elkövető tudattartalmát érintő – jogi fogalmak formájában megjelenő – következtetések a jogi értékelés körébe tartoznak, miután nem ténymegállapítások; a másodfokú eljárásban a megalapozatlanság kiküszöbölése kapcsán megfogalmazott kötöttségek nélkül módosíthatók”* A BH2020. 257. döntés I. elvi megállapítása szintén ezt tartotta fenn: *„a szándékosság és gondatlanság a bűnösség jogi fogalmát alkotják, ezért eldöntésük jogkérdés. [...]”* Hasonlóan, a BH2021. 4. sz. döntés megállapítása szerint *„A terhelti tudatra vont következtetés ténybeli. Ebből a szándékosságra, gondatlanságra, illetve annak mikéntjére, s a bűnösségre vont következtetés viszont jogi értékelés, amely ekként.”* Továbbá hasonló megfogalmazást tartalmaz számos precedensértékű határozat, pl. Bfv.197/2017/7.⁹, Bfv.1128/2016/7.¹⁰

Ezzel szemben első látásra ellentmondónak hathat az a kúriai gyakorlat, miszerint *„a tudati tények vitatása a jogerős határozat által megállapított tényállás támadásának tekintendő, emiatt a felülvizsgálati indítvány a törvényben kizárt.”* (BH2011. 3.) A vizsgált jogesetben a közúti veszélyeztetésben (és más bűncselekményekben) jogerősen elítelt terhelt védője élt felülvizsgálati indítvánnyal, azonban a Kúria szerint az a törvényben kizárt volt: *„az ügyben eljáró bíróságok ténybeli következtetéssel állapították meg, hogy a terhelt azért vágott a sértett járműve elé, mert meg akarta állítani. [...] Ebből következően az irányadó tényállás támadását jelenti annak vitatása, hogy a terhelt közlekedési szabályszegése és ezzel okozati összefüggésben a közvetlen veszélyhelyzet kialakítása nem volt szándékos.”*

Kiemelendő, hogy az ítélkezési gyakorlat anyagi jogi sérelemként értékelte, ha a tényállás alapján nem lehet állást foglalni a törvényes minősítés kérdéskörében. A BH1998. 110. döntés megfogalmazása szerint *„a felülvizsgálati eljárás során a büntető anyagi jogi rendelkezés sérelemként értékelhető, ha a jogerős ítéletben megállapított tényállás alapján a Legfelsőbb*

⁹ *„Az eldöntendő jogkérdés - ami a felülvizsgálat tárgya - tehát valójában nem a III. rendű terhelt bűnössége, hanem legfeljebb a bűnössége mibenléteinek tudattartalma. Mindez jogkérdés, és az alanyi oldal kérdése.”*

¹⁰ *„Az elkövető tudattartalmát érintő - jogi fogalmak formájában megjelenő - következtetések azonban nem ténymegállapítások, melyek a Be. 423. § (1) bekezdése értelmében felülvizsgálattal nem támadhatók, hanem a jogi értékelés körébe tartoznak.”*

Bíróság megalapozottan nem foglalhat állást a terhelt cselekményének a törvényes minősítése [...] kérdésében.” Ugyanezen döntés indoklása állapította meg, hogy *„kétségtelen, hogy a tudattartalom vizsgálata perdöntő. Ebből a szándékosságra, gondatlanságra, illetve annak mikéntjére, s a bűnösségre lehet következtetni, s ez már jogi értékelés körébe tartozik, tehát jogkérdés.”* Hasonlóan, a tényállás irányából közelíti meg a kérdést a BH2013. 55. és a BH2014. 103. döntések is, de egészen recens megállapítást tartalmaz a BH2023. 31. határozat: *„felülvizsgálati eljárásban – az érdemi felülbírálatra alkalmatlansága folytán – a megtámadott határozat hatályon kívül helyezését eredményezi, ha a jogerős ítéletben megállapított tényállás olyan ellentmondásokat tartalmaz, amelyek miatt a büntetőjogi felelősségre vonás szempontjából jelentős kérdésekben [...] nem állapítható meg, hogy a bíróság milyen tényállásra alapította ítéletének a felülvizsgálati eljárás alapjául szolgáló rendelkezéseit.”*

A fentiek alapján a bírói gyakorlat is meghatározza, hogy az elkövető tudata egyaránt tény- és jogkérdések szempontjából jelentős, azonban az elhatárolás szempontjai már koránt sem egyértelműek. Álláspontom szerint is megfelelő az a nézet, hogy a külvilágban érzékelhető eseményekből levonható következtetés az elkövető tudattartamára, ami ténykérdés, ugyanakkor a bírói gyakorlatnak határozottabban szükséges elhatárolnia, hogy az ezekből levont jogi következtetések mennyiben illeszkednek a törvényi tényállás elemei közé. Szükséges továbbá kiemelni, hogy – a fentebb már idézett BH2020. 257. döntés megfogalmazása szerint – a bűnösség megállapításához az elkövető tudattartalmának a tárgyi oldal ismérveinek (elkövetési magatartás, eredmény stb.) szerinti vizsgálata nem a bizonyítékok egybevetése vagy eltérő értékelése – amit a Be. 659. § (1) bekezdése tilalmaz –, hanem a megállapított tényállás szerinti eltérő jogkövetkeztetés levonása. Pl. értelemszerűen a felülvizsgálati eljárásban is megállapítható, hogy – szemben a jogerős ítélettel – az elkövető halált okozó testi sértés helyett emberölést követett el (ld. pl. a BH2001. 257. döntést). Felmerül a kérdés, hogy miként határozható el a terhelt tudattartamára levonható jogi következtetés és a felülvizsgálati eljárásban nem támadható ténykérdés?

A legújabb ítélkezési gyakorlatban már élesebben különül el az ún. primer és secunder ítéleti tényállás (a tudati tények) vizsgálata és a jogkérdés tekintetében az ebből levont következtetések. A BH2018. 239. döntés releváns indoklása elsőként kiemeli, hogy *„egyfelől a tényből tényre vont következtetés is tény, másfelől a jogkövetkeztetésnek is ténybeli alapon kell nyugodnia akkor is, ha a jogkövetkeztetés közvetlenül egy vagy több megállapított tényből került levonásra. (Ellenkező esetben a jogkövetkeztetés, mint tudati tény nem is volna kontrollálható.)”* A Kúria álláspontja szerint pedig ebből az következik, hogy *„amennyiben az irányadó tényállás egyidejűleg akár primer, akár secunder tényként és értelemszerűen jogkövetkeztetésként is tartalmazza az elkövető cselekvésével kapcsolatos tudati tényeket, akkor ezekre is érvényesül a támadhatatlanság szabálya.”*

Ezt a döntést idézi a BH2021. 330. határozat is, ami ténykérdésnek minősítette a garázdaság és a rablás elhatárolása során az elkövető tudattartalmát, tekintettel arra, hogy alacsony jövedelmű terheltként az arcát eltakarva valósította meg cselekményét egy dohányboltban. Erre tekintettel mondta ki a Kúria a döntés elvi tartalmában: *„Ha a tényállásban foglalt primer (a külvilágban megnyilvánuló), illetve szekunder (tudati) tények között nincs ellentmondás, akkor a tényállás nem hordoz magában olyan ellentmondást, ami a büntetőjogi felelősség vagy a cselekmény törvényes minősítésének megállapítását lehetetlenné tenné és ekként anyagi jogi*

sérelmet eredményezne. Ebben az esetben a terhelt cselekményének motívumára vont ténybeli (és nem jogi) következtetés a felülvizsgálati eljárásban nem vonható kétségbe.” A két (ténybeli és jogi) értékelés éles elhatárolásának szükségességét alapozta meg a már hivatkozott BH2005.167. határozat indoklása is: „a különböző tartalmú bizonyítékok egybevetésére, megszerzésük törvényességének vizsgálatára, valóságtartalmuknak, bizonyító erejüknek a logika szabályai szerinti mérlegelésére, ennek eredményeként tények megállapítására kerül sor, addig a jogi értékelés a valónak már elfogadott fizikai és tudati tényeknek a jogi normával történő egybevetése, a törvény szövegének való megfeleltetése. A bíróság előző tevékenységéről ítéletének bizonyítékokat mérlegelő részében, míg az utóbbiról annak jogi indokolásában ad számot.”

A fentiek mellett álláspontom szerint szükséges kiemelni, hogy nem minden indoklás tesz maradéktalanul eleget a fenti követelményeknek. A Kúria Bfv.932/2020/8. döntés indoklása szerint *„az elkövető tudatának tartalma törvényi tényállási elem, az ún. alanyi okozatosság: a tárgyi oldal elemeinek [...] külvilágban való megnyilvánulása, ténybelisége, és az elkövető ahhoz való akarati viszonyulása. Ez a viszonyulás az elkövetőn belüli, külvilágtól elzárt. Ezért az elkövetési magatartásról [...] való, tudatban előzetesen, illetve egyidejűen meglévő képzet mindig csak valamely, a külvilágban megjelenő fizikai, illetve mérhető [...] tényből következtetéssel ragadható meg, s mint ilyen, ténykérdés. Mindez egyben azt is jelenti, hogy mindig közvetett bizonyítás a tudati tények (szándékosság, gondatlanság) bizonyítása. Ebből a szándékosságra, gondatlanságra, illetve annak mikéntjére, s a bűnösségre vont következtetés jogi értékelés, ami viszont jogkérdés.”* Az indoklás logikája ugyan megfelel a fentieknek, mégis visszásnak érzem, hogy a bűnösségi – ekként jogi – fogalmakat (szándékosságot és gondatlanságot) a Kúria ténykérdés példajaként hozza fel. Álláspontom szerint találóbbr lenne, ha a secunder tényeket és az ebből levont jogi következtetést jobban elkülönítené a határozat indoklása, amint arra már idézett BH2005.167. döntés is hivatkozott: *„a pontos elhatárolhatóság érdekében követelmény az, hogy a bírói ténymegállapítások sem a fizikai, sem pedig a tudati tények vonatkozásában ne jogi fogalmak, a törvény általános, illetve különös részében szereplő, vagy a jogtudomány és a joggyakorlat által értelmezett jogi kategóriák (szándékosság, gondatlanság, különös kegyetlenség, szándékerősítő jelenlét stb.), hanem konkrét tények, cselekmények legyenek.”*

A fentiek alapján összegzésként megállapítható, hogy az elkövetők tudattartalma a hazai bírói gyakorlat szerint a (secunder) tényekből megállapítható ténykérdés, amelyből jogi következtetés vonható le az elkövető bűnösségére (szándékosságára, gondatlanságára, illetve szükség szerint a motívumra és a célzatra) vonatkozóan. Amennyiben a jogerős tényállásból nem vonható le következtetés a tényállási elemekre, az eljárási szabálysértésként minősül. Ha pedig a tényállás alapján a tudati tényekre vonatkozó következtetések vonhatóak le, a jogi fogalmakra ezen tényekből lehet következtetni. Ehhez azonban szükséges, hogy a határozatok indoklásaiban élesen elváljon a konkrét tudati ténykérdések leírása és az ebből levont jogi következtetések.

A társadalomra veszélyesség tudata az absztrakt tényálláson belül

A társadalomra veszélyesség tudatának alapos vizsgálatához elsőként szükséges meghatározni e tudat helyét az absztrakt tényálláson ill. a tudományos bűncselekményfogalmon belül, hogy ezt követően az elhelyezkedést érintő részletkérdéseket elemezhesük.

Az absztrakt tényállás számos tudományos fogalma közül – az ELTE Büntetőjogi Tanszék doktoranduszaként – az „ELTE iskola” által javasoltat veszem alapul irányadónak. Ez a tényállás tárgyi oldalához sorolja a cselekményt (továbbra is a redukált cselekményfogalmat tartva szem előtt), a tettesség általános és különös ismérveit, az elkövetési tárgyat, az eredményt, az okozati összefüggést, a szituációs elemeket, az objektív büntethetőségi feltételt valamint a konkrét társadalomra veszélyességet, míg az alanyi oldalra teszi a bűnösséget, a motívumot és a célzatot.¹¹ Gellér-Ambrus megfogalmazása szerint „*a bűnösség magában foglalja a szándékosságot, a gondatlanságot és a társadalomra veszélyesség tudatát, illetve annak elvárhatóságát.*”¹² Mészáros Ádám a tetteseket vizsgáló monográfiája¹³ elején röviden ismerteti az alkalmazott bűncselekményfogalmat, a társadalomra veszélyesség tudatát mint fogalmi elemet nem nevesíti. Ennek kapcsán szükséges kiemelni, hogy Mészáros Ádám megfogalmazása szerint a társadalomra veszélyesség tudata (vagy annak elvárhatósága) alapvetően megdönthető vélelem, amely megdöntését Mészáros azonban csak két esetben látja megalapozottnak: kóros elmeállapot ill. társadalomra veszélyesség tévedése esetén.¹⁴ A fentiek mellett azonban a társadalomra veszélyesség tudatának vizsgálata a bűnösség kérdésének vizsgálata során később, a büntethetőségi akadályok kapcsán a Btk. 20. § (2) bekezdésében az ún. „*társadalomra veszélyességben való tévedés*” kapcsán is megjelenhet.

Ignorantia excusata?

Elsőként szükséges leszögezni, hogy a bírói gyakorlatban ritkán jelenik meg a jogszabályokban való tévedés (illetve azok nem ismerete) mint a büntetőjogi felelősségre vonás akadálya vagy akár a bűnösség hiánya. Az erre vonatkozó védekezések is rendszerint más irányból közelítik meg a kérdést, így egyrészt a szándékosság hiányából (feltéve, hogy a gondatlan elkövetést nem rendeli büntetni a jogszabály), másrészt a társadalomra veszélyességben való tévedésre hivatkozva.

Jelen alcím vizsgálatához szükséges elhatárolni, hogy a társadalomra veszélyesség tudata és a Btk.-ban nevesített társadalomra veszélyességben való tévedés mint büntethetőségi akadály milyen relációban van egymással. Mint Mészáros Ádám rámutat, a bűncselekmény tudományos fogalmából hasonló dichotómia fakad.¹⁵

¹¹ Gellér–Ambrus, 2021a. 55-56. o.

¹² Gellér–Ambrus, 2021b. 231. o.

¹³ Mészáros, 2008.

¹⁴ Uo. 105. o.

¹⁵ Mészáros, 2008.

A kérdéskört a hazai szakirodalom főleg a társadalomra veszélyességben való tévedés irányából közelíti meg, mely kapcsán egyes szerzők elhatárolják a jogi és a társadalomra veszélyességben való tévedést.¹⁶ A Gellér-Ambrus szerzőpáros szintén megkülönbözteti a jogban való tévedést és a társadalomra veszélyességben való tévedést, ugyanakkor jelen tanulmány bevezetőjében említett egyik kérdést, így a normakitöltő szabályok gyors változását a társadalomra veszélyességben való tévedés egyik eseteként értékeli.¹⁷ Az angolszász szakirodalomban Hall megkülönböztetése szerint két eltérő eset a jogszabályok nem ismerete (*ignorance*) és a bennük való tévedés (*mistake*). Előbbinél az elkövető nem is tud arról, hogy az adott magatartást jogszabályok rendezik, míg utóbbi esetkörben tisztában van a jogi szabályozással, csak úgy véli, hogy saját magatartása ezekkel összhangban van.¹⁸ A két esetkör – ugyan fontos különbségek fakadnak belőle¹⁹ – álláspontom szerint nem illeszthető be teljes mértékben a hazai szabályozásba. A társadalomra veszélyesség tudata mint tudományos fogalom és a Btk. 20. § (2) bekezdése nem ennek a fogalom párnak a leképeződése, ugyanis a 20. § (2) bekezdése nem jelöli meg a tévedés okát, csak azt, hogy az elkövető milyen téves feltevésben volt (alapos okkal). Az, hogy az alapos ok a jogszabályok ismeretének hiányát, vagy az ismert jogszabályok értelmezését jelenti, a jogalkotó nyitott kérdésként hagyta. Ezzel összefüggésben érdemes megemlíteni Elek Balázs álláspontját, aki kiemelte, hogy „*a »jogi tévedést« külön nem szabályozza a törvény, azt a társadalomra veszélyességben való tévedés keretein belül kell elbírálni, ha a jogismeret hiánya idézi elő azt a téves következtetést, hogy az adott cselekmény nem veszélyes a társadalomra*”²⁰. Éppen ezért egy büntetőeljárásban – amennyiben felmerül a jog nemtudásán alapuló védekezés – az a hatályos Btk. fogalomrendszerén belül álláspontom szerint is a társadalomra veszélyességben való tévedésen keresztül ragadható meg. A fentiek mellett figyelembe kell venni Gellér megkülönböztetését is, miszerint a jog nemtudása (*ignorance of law*) tovább osztható általános ignoranciára mint információhiány egy adott kérdésben, valamint speciális ignoranciára, amikor az adott jogkérdés megoldásához az összes lehetséges információ rendelkezésre áll, ám ez mégis téves feltevést eredményez.²¹

Jelen kutatás során nem ismertetem részletesebben a társadalomra veszélyességben való tévedés gyakorlatát, tekintettel a terjedelmi korlátokra és más, ezen kérdéskört részletesen felölelő kutatásokra²², valamint a recens hazai gyakorlat ezen kérdéskört – álláspontom szerint – megszorító értelmezésére is.²³ Ehelyett célszerűbbnek tartom a jogismeret hiányának az absztrakt tényálláson belüli elhelyezkedését vizsgálni. Ennek során szükséges kitérni a elkövető tudatának a pozitív oldalára (a bűnösség meglétére) a negatív oldalon (a tévedésen) túl.

¹⁶ Gál, 2022. 139.

¹⁷ Gellér-Ambrus, 2021b. 318. o.

¹⁸ Hall, 1957. 19.

¹⁹ Hall álláspontja szerint a tévedő személy alaposabb munkát végzett, mivel figyelemmel volt a jogszabályokra (sőt, talán jogászokkal is konzultált), pusztán a hivatalos jogértelmező funkciót betöltő bíróságoktól eltérő értelmezésre jutott. Uo. 38. o.

²⁰ Elek, 2016. 131. o.

²¹ Gellér, 2013. 69. o.

²² Elek Balázs idézett tanulmányán túl ld. még Gubis, 2020.

²³ A hatósági félretájékoztatás mint társadalomra veszélyességben való tévedést megalapozó hivatkozás mellett az ügyvédi tanácsadás szerepének értelmezése is jelentős a BH2018. 216. döntésben: „*nem büntethető, aki ügyvéd jogszerűtlen tanácsa alapján - a tanács jogszerűségében bízva - követ el bűncselekményt, mivel az ügyvédi tanácsra tekintettel a cselekményt abban a téves feltevésben követte el, hogy az a társadalomra nem veszélyes.*”

E körben szükséges megjegyezni, hogy a büntetőszabályok ismeretétől külön tárgyalja azok megismerhetőségét az angolszász (jellemzően észak-amerikai) irodalom és gyakorlat a *void-for-vagueness* (Gellér megfogalmazásában „*pontatlanság miatti érvénytelenség*”) fogalmán belül.²⁴ A korábbi jogesetek jellemző esetköre azokra a kérdésekre is kiterjedt, amikor a jogszabály megismerhetőségének fizikai korlátai voltak²⁵, amely során szintén a legalitást elemezte a bíróság. A technikai fejlődésére tekintettel álláspontom szerint lényegében kizárható (jogállami keretek között), hogy egy jogszabály fizikailag hozzáférhetetlen lenne, sokkal jelentősebb probléma lett azonban azok túlzott komplexitása és az összetett szabályok eltérő értelmezése. A kérdéssel a magyar Alkotmánybíróság is érdemben foglalkozott a 31/2021. (XII. 1.) AB határozatában a kábítószer fogalma kapcsán.

Kapcsolódik ehhez, hogy – amennyiben a jogszabály megfogalmazása megfelel a legalitás követelményének – úgy az *ignorantia non excusat* elvéből fakadóan a bírói gyakorlat ismerete is elvárható a jogkövető állampolgároktól. Pl. az EJEB a Kokkinakis-ügyben is megállapította, hogy a „törvényben előírt” kötelezettségnek megfelel a közzétett esetjog mint a bírói jogértelmezés is.²⁶ Ez alapján tehát a laikus személyeknek is teljes mértékben tisztában kell lenniük az adott magatartás társadalmilag helytelenített voltával, ideértve az esetjogban közzétett eseteket, kiterjedve a normakitöltő szabályokra alapított esetjogra is. Az elkövető alacsony vagy magas iskolázottsága, értelmi színvonala egyes bűncselekmények esetén legfeljebb enyhítő- vagy súlyosító körülményként vehető figyelembe²⁷.

Az *ignorantia non excusat* elvének konzekvens alkalmazását számos dogmatikai és gyakorlati indok támasztja alá. E körben fontos, hogy Hall álláspontja szerint a jog „ismerete” (*knowledge*) nem pusztán a jogszabályok létének ismeretét, hanem azon túl a bíróságokéval egyező interpretáció ismeretét várja el.²⁸ Cass részletes tanulmányában öt indokot emelt ki:

1. Gyakorlatias. Az elkövetők tudattartamának vizsgálata (főként a tudattartalomtól hiányzó elemek alátámasztása) bizonyítási nehézségeket vet fel, főleg a vádhatóságot terhelő bizonyítási kötelezettségre tekintettel.²⁹
2. Preventív. Ha a jog nem tudása alapos hivatkozás lehetne, az közvetve a jogi ismeretek hiányát részesítené előnyben. Cass összegzése szerint Blackstone ezt az érvet hangsúlyozta legmarkánsabban.³⁰
3. Elvárható. Minden személytől elvárt a jog ismerete.³¹
4. Felróható. A jogot nem ismerő elkövető büntetése magában foglalja azt is, hogy az elkövetőnek ilyen szintű tudatlansága önmagában is felelőssé teszi.³²

²⁴ Gellér, 2013. 73. o.

²⁵ Ezek jellemzően a XX. századot megelőzően felmerült jogesetek ítéleteiben vizsgált körülmények voltak - ld. pl. Cass, 1976. 688. o

²⁶ Kokkinakis kontra Görögország, 14307/88, 40-41. §§

²⁷ 56. BKv., 4. pont

²⁸ Hall, 1957. 24. o.

²⁹ Cass, 1976. 689. o.

³⁰ Uo. 690. o.

³¹ Uo. 691. o.

³² „*such an ignorance is blameworthy in itself*” – uo. 692. o.

5. Legitimáló. A jogot kötelező hatállyal a bíróságok értelmezik, különben a bíróság szerepe erodálna.³³ Ez a kérdés elvezet ahhoz az összetettebb problémához, hogy a (büntető)normák értelmezésének kik a címzettjei: a közösség vagy pedig a hivatalnokok? A kérdést a hazai jogirodalomban kiemelkedő részletességgel Gellér Balázs járta körül, aki a kérdéskört a legalitás, azon belül pedig az előreláthatóság követelményén belül mutatja be.³⁴

A bevezetőben hivatkozott római jogi gyökerek mellé szükséges hozzátenni, hogy magában a római jogban is a jog nem tudására hivatkozhattak egyes csoportok tagjai, így pl. a minorok, katonák³⁵, nők és rusticusok³⁶. Természetesen ez a fajta gendernormatív és osztályszemléletű elkülönítés már meghaladottá vált, de szükséges kitérni arra, hogy „a jog nem tudását” mint tudatállapotot kérdést érik kritikák.

A következetességnél maradva szükséges ismertetni, hogy Cass saját öt pontja mindegyikéhez kritikát is fűz:

1. A bizonyítási nehézségek kapcsán hivatkozik Holmes álláspontjára, miszerint az elkövető jogismereti hiányosságai nem bizonyíthatatlan kérdések, számos más, hasonló nehézség is felmerülhet.³⁷ Hall korábbi tanulmányában erre konkrét példákat is felhoz, pl. az bizonyítható, hogy az elkövetőt adott hatóság tájékoztatta, valamint egyéb módon ismerhette a vonatkozó jogszabályokat.³⁸
2. Az *ignorantia legis* mint önmagában a prevenciót szolgáló vélelem csak a jogkövető állampolgárok esetén hivatkozható. Cass kritikája továbbá, hogy a prevenciót hivatkozó valamennyi munka jellemzően magas tárgyi súlyú bűncselekményeket említ, amikor a társadalom védelme megköveteli, hogy akár az adott büntetőszabályt nem ismerő személy is elítélendő legyen. Ugyanakkor lényegében kizárt, hogy egy felnőtt (nem kóros elmeállapotú) személy ne tudja, hogy a rablás, az emberölés, a testi sértés, stb. sérti a közösségi együttélés normáit, és szankciót von maguk után. Ugyanakkor Cass álláspontja szerint egyedileg vizsgálendő, hogy a bagatell bűncselekmények elkövetőinél valóban hasznosabb-e a társadalom védelme az elkövető megbüntetésével, mintsem az elkövető egyének védelme az igazságtalan (általuk igazságtalanként érzékelt) büntetésektől.³⁹ Végül lényeges, hogy az utilitarista Bentham szerint sem büntetéssel segítő a jogismeret elterjesztése⁴⁰.
3. A jogismeret elvárhatóságát Cass maga is abszurdnak nevezte: az amerikai szerző példájával élve, a jogvégzett emberek még valamennyi szövetségi bűncselekményt sem ismerik, a tagállamiakról nem is beszélve. Jóllehet a kodifikált büntetőjoghoz szokott olvasóként (és szerzőként) a Btk. legtöbb tényállásának ismerete elvárhatónak tűnhet a

³³ Uo. 694. o.

³⁴ Gellér, 2013. 67-69. o.

³⁵ Katonák esetében az öröklési jog tartalmazott engedékenyebb szabályokat a jogszabályokban való tévedés kapcsán. Földi-Hamza, 2013. 604.o.

³⁶ Földi-Hamza, 2013. 479. o., 228. o.; ld. továbbá Cass, 1976. 685. o.

³⁷ Cass, 1976. 689.o. Lényeges ugyanakkor, hogy Holmes sem vetette el az *ignorantia juris* alkalmazhatóságát, ő ezt azonban „a társadalmi hasznosság megkövetelte objektív felelősségnek” nevezte. – Hall, 1957. 16. o.

³⁸ Hall, 1957. 17. o.

³⁹ Cass, 1976. 690. o.

⁴⁰ Hall, 1957. 17. o.

büntetőjoggal nem foglalkozó jogásztól, rá kell mutatni azonban arra, hogy – egy 2022-ben publikált kutatás szerint – 2019-ben az Egyesült Államok szövetségi jogalkotása 1510 db jogszabályban határozott meg legalább egy büntető tényállást, összesen pedig 5199 szövetségi büntetőjogi tényállást azonosítottak.⁴¹

4. A jogismeret hiányának felróhatósága kapcsán Cass kiemelte, hogy ez esetben a büntetési tételkeretek a jogszabályok nem ismeretéhez és szándékos megszegéséhez is hasonló szankciókat társítanak.⁴² Továbbá amennyiben a felróhatóság követelménye megjelenik, úgy a vádlottak hivatkozhatnak ennek hiányára is a büntetőeljárás során. Cass kutatásában az objektív gondossági követelménynek megfelelő keretrendszerre hivatkozik, így egyes tevékenységek gyakorlótól elvárható lehet egy-egy norma ismerete, míg hasonló történeti tényállás mellett egy laikus esetén az ismeret hiánya eredményes védekezésre vezethetne. A hazai bűncselekményfogalmon belül a társadalomra veszélyesség tudata egyértelműen a szubjektív elemek, illetve – felosztástól függően – a bűnösség körében kapott helyet. Az elvárhatósági kritériumra vonatkozóan azonban aggályos lehet, ha az adott tényállásnak csak a szándékos elkövetését rendeli büntetni a jogszabály, így viszont az elvárhatóság fogalmán belül a gondatlanság fogalompárjára (különösképp a hanyag gondatlanságra) utaló fogalmi elemeket lehet vizsgálni.
5. A legitimáló jelentőség kapcsán Cass akként foglalt állást, hogy a felmentő ítéletet továbbra is a jogalkalmazó bíróság mondaná ki, ennél fogva nem erodálna a legfőbb funkciója.⁴³ Ha az elkövetők egyes esetekben alappal hivatkozhatnak az *ignorantia legis*re, érveiket továbbra is a büntetőbíróság (esküdtbíróság) értékelné egyéniesített vizsgálata során. Ennek kapcsán számos további kérdés merül fel, így pl. hogy ez bármilyen tényállás vagy bármely elkövető esetén értelmezhető lehet-e, vagy egyes tényállások törvényben kizárhatók e védekezés alól.

Amennyiben a büntetőnormák (és normakitöltő szabályok) ismeretének vélelme megfelel a legalitás követelményének, szükséges vizsgálni, hogy az absztrakt tényálláson (így a bűnösségen belül) helyezhető-e el a jog ismerete. Gellér szerint amennyiben a *mens rea* részeként tekintünk a jog ismeretének elvárhatóságára, kevés marasztaló ítéletet lehetne hozni.⁴⁴

A hazai gyakorlat legjelentősebb döntése a Legfelsőbb Bíróság Bfv.360/2007/5. sz., természetkárosítás ügyében hozott ítélete, mely az elkövető tudattartalma szempontjából közelítette meg a normakitöltő szabályok komplexitásának kérdését.

Az ítélet tényállása szerint a terhelt 2005. április 7. napján az Egyesült Államokból érkezett haza a Ferihegyi repülőtérre, ahol a vámvizsgálathoz megnyitott zöld folyóson akart áthaladni, amikor őt tételes vámvizsgálat alá vonták. Csomagjából 1 db preparált aligátorfej került elő, amit ajándéktárgyként vásárolt. Az ügyben a jogerős ítélet szerint a terhelt az régiBtk. 281. § (1) bekezdés a) pont 4. fordulata szerinti természetkárosítás bűncselekményét valósította meg, miszerint fokozottan védett élő szervezet egyedét behozta az országba.

⁴¹ Canaparo et al. 2022.

⁴² Cass, 1976. 693. o.

⁴³ Cass, 1976. 694. o.

⁴⁴ Gellér, 2013. 72. o.

A Legfelsőbb Bíróság ítéletében a társadalomra veszélyesség hiányát és a tévedés kérdését is figyelembe vette a terhelt felmentésekor. Ítéletében kiemelte, hogy „[a] terhelt a neki felrótt bűncselekmény körülményeiből kivehetően elutazása előtt nem készült fel a később dísztagyként alkalmilag megvásárolt aligátorfej behozatalára, melyet ötletszerűen, csekély összegért egy nyilvános üzletben vásárolt. E körülményeket figyelembe véve pedig életszerűtlen neki felrótni a védett állat- és növényfajokkal összefüggő jogi tájékozódás elmaradását. [...] Az igazgatási jellegű rendelkezések alapos ismerete általában csak az e jogszabályokkal rendszeresen vagy hivatalból foglalkozó személyek, illetőleg olyanok tekintetében várható el, akik egyéb okból az igazgatási rendelkezésekkel szabályozott területen fejtik ki rendszeres tevékenységüket. Am aki véletlenszerűen és csupán alkalmilag sérti meg az egyébként nehezen hozzáférhető, bonyolult igazgatási jogszabályokkal rendezett előírásokat, - alapos okkal hivatkozik cselekménye társadalomra veszélyességében való tévedésére.”

A fentiekre ékes ellenpélda a Legfelsőbb Bíróság Bfv.843/2008/5. számú, szintén természetkárosítás ügyében hozott ítélete.

Az ítéleti tényállás szerint „a terhelt 2007. március 30-án Bosznia-Hercegovinában előre megszervezett vadászatot vett részt, ahol egy szürke farkast ejtett el. Ennek koponyáját és lenyúzott bőrét 2007. április 1-jén Röszkénél a határátkelőhelyen Magyarországra kívánta hozni. [...] A 13/2001. (V. 9.) KÖM rendelet 4. számú melléklete alapján a szürke farkas fokozottan védett állat, amelynek preparátumának birtokban tartása az 1996. évi LIII. törvény 43. §-a (2) bekezdése szerint a természetvédelmi hatóság engedélyéhez kötött, s a (4) bekezdés értelmében az csak természetvédelmi vagy más közérdekből lehetséges.”

A két hasonló esetet összevetve, az utóbbi esetben jelentős különbség az aligátorfejese tényálláshoz képest az, hogy az utóbbi tényállás vádlottja hivatásos vadász volt. A Kúria is erre mutatott rá a védő által előterjesztett felülvizsgálati indítvány kapcsán hozott ítéletével: „[a]z ítélkezési gyakorlat következetes abban, hogy a büntetőjogszabály létezésében, a büntetőjogi tilalomban való tévedés közömbös. E főszabály alól kivételt képezhet a büntetőjogi keretdiszpozíció tartalmát kitöltő igazgatási jogszabályt érintő tévedés, amely - az elkövetőtől várható ismeretekre és az elkövetés sajátos viszonyaira figyelemmel - adott esetben értékelhető társadalomra veszélyességben való tévedésként. [...] A terhelt ugyanis tapasztalt, külföldi vadászaton is gyakran részt vevő vadász (egyébként a bosznia-hercegovinai vadászatára ugyancsak meghívás alapján került sor), aki - saját vallomása alapján is - tudott arról, hogy a Magyarországon fokozottan védett szürke farkas a Washingtoni Egyezmény hatálya alatt áll. Annak, aki vadászattal foglalkozik, a vadászatra vonatkozó szabályokat, előírásokat - beleértve a tilalmakat is - ismernie kell. Ebből következően a terhelt nem hivatkozhat arra, hogy a CITES engedély előzetes beszerzését kötelezővé tevő jogszabályt nem ismerte, illetve arra, hogy etekintetben legfeljebb csak gondatlanság terheli.”

Összegzés

Összefoglalva: az *ignorantia legis* elve jogalkotói vélelem, ugyanakkor osztom azt az álláspontot, miszerint ez az elvárás különösen összetett kérdésben, az adott területen nem jártas elkövető esetén túlzott, főleg arra tekintettel, hogy a jogszabályok nem csak az írott büntetőkódexet, hanem az egyes szabályok bírói értelmezését is magukba foglalják. Erre

tekintettel – amint arra a hivatkozott legfelsőbb bírósági döntés is megteremtette a lehetőséget – alkalmazható a társadalomra veszélyességben való tévedés. Erre „alapos ok” lehet egy olyan norma alkalomszerű megsértése, amely társadalmi helytelenítéséről a gondosan eljáró állampolgár nem tudhat és nem is kell tudnia. Ez a mérce azonban felfelé nyitott, így ha az elkövető munkaköréből, hatósági tájékoztatásból vagy másból fakadóan ismerte ezeket az előírásokat, alappal már nem hivatkozhat ezen mentesülésre. Ez a megközelítés nem igényelne jogszabályi változást, hanem a jogalkalmazás részéről a társadalomra veszélyességben való tévedés szélesebb alkalmazhatóságát követelné meg. E körben szintén alkalmazható lehet a teleologikus jogértelmezés elsőbbsége, hiszen a jogalkotó célja sem az óvatlan, alkalmi normaszegők megbüntetésére irányul.

Felhasznált irodalom

Ambrus István: A szabálysértési jog tudománya és néhány elvi kérdése. In: Jó kormányzás és büntetőjog – Ünnepi tanulmányok Kis Norbert egyetemi tanár 50. születésnapjára (szerk.: Koltay András – Gellér Balázs), Ludovika Egyetemi Kiadó, 2022.

Amadxarif, Zahid et al.: The language of rules: textual complexity in banking reforms, Bank of England Staff Working Paper No. 834, London, 2021, [online] elérhető: <https://www.bankofengland.co.uk/-/media/boe/files/working-paper/2019/the-language-of-rules-textual-complexity-in-banking-reforms.pdf> (utolsó letöltés: 2024. 06. 30.) DOI: <https://doi.org/10.2139/ssrn.3475418>

Canaparo, GianCarlo et al., Count the Code: Quantifying Federalization of Criminal Statutes, Special Report No. 251, Heritage Foundation, Washington DC, 2022. [online] elérhető: <https://www.heritage.org/crime-and-justice/report/count-the-code-quantifying-federalization-criminal-statutes> (utolsó letöltés: 2024. 07. 04.)

Cass, A. Robert: Ignorance of Law: A Maxim Redefined, 17 Wm. & Mary L. Rev. 671 (1976) [online] elérhető: <https://scholarship.law.wm.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=2493&context=wmlr> (utolsó letöltés: 2024. 06. 30.)

Elek Balázs: A kábítószerrel visszaélés törvényi szabályai a nemzetközi és európai egyezmények, a normavilágosság és a társadalomra veszélyesség tükrében. In: Jó kormányzás és büntetőjog – Ünnepi tanulmányok Kis Norbert egyetemi tanár 50. születésnapjára (szerk.: Koltay András – Gellér Balázs), Ludovika Egyetemi Kiadó, Budapest, 2022. 129-144. o.

Elek Balázs: A tévedés. In: Polt Péter (szerk.): A Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény Nagykommentárja. OPTEN Informatikai Kft, Budapest, 2016. 124–135. o.

Földi András – Hamza Gábor: A római jog története és institúciói. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2012.

Gellér Balázs – Ambrus István: A bűncselekmény tudományos fogalmának újragondolása és az absztrakt tényállás új értelmezése. In: Haladás és ellenállás. 2021. ELTE Eötvös József Kiadó, Budapest, 46-59. o.

Gellér Balázs – Ambrus István: A magyar büntetőjog általános tanai I. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2019.

Gellér Balázs: Legalitás a vádpadon – Az anyagi büntetőnormák legalitásának elméleti elemzése. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2013.

Gubis Philip: A Kúria felülvizsgálati végzése a társadalomra veszélyességben való tévedésről: Az ügyvéd jogszerűtlen tanácsa alapján büntetendő cselekményt elkövető személy tévedése. Jogesetek Magyarázata, 2020/3-4. 21-28. o.

Hall, Jerome (1957) Ignorance and Mistake in Criminal Law, Indiana Law Journal: Vol. 33: Iss. 1, Article 1. [online] elérhető: <https://www.repository.law.indiana.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=2850&context=ilj> (utolsó letöltés: 2024. 07. 04.)

Mészáros, Ádám: A bűncselekmény elkövetői – elméleti és gyakorlati alapkérdések. Ad Librum, Budapest, 2008.

The New York Times: Arnold Schwarzenegger Detained Over Pricey Watch at Munich Airport (2024). elérhető: <https://www.nytimes.com/2024/01/18/world/europe/arnold-schwarzenegger-detained-munich-watch.html> (utolsó letöltés: 2024. 05. 30.)

Zlinszky János: Római büntetőjog. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1991. 38. o.

CONSCIOUSNESS OF ACTS HARMFUL TO SOCIETY AND THE IDEA OF IGNORANTIA NON EXCUSAT

Albeit the complexity of the regulations in force far exceeds anything before, the legal regimes apply the presumption of 'ignorantia non excusat', an age-old legal tradition without meaningful changes to our convoluted world. The paper focuses on the ambiguity of this idea and its possible significance. After providing a few examples, the first relevant question examines if the phenomena inside the mind of an offender are factual or legal matters. The research shows that although the judicial practice is not consistent, the general view supports the latter. Secondly, the study examines which element of the criminal offence does incorporate the consciousness of the offender regarding the illegality of their acts, i.e. if it is an argument of mistake or the lack of an intentional offence. Finally, the paper includes several arguments pro and contra of the ignorantia non excusat maxim, and present two similar cases including one where the Hungarian Courts approved this reasoning by a tourist who brought back a souvenir prepared from an endangered species and one where the same defence was not accepted by an offender who was a licensed hunter.